

חיבטים לשוניים בפרשת וישב פג

דקדוקי קריאה והדרכה בפרשת וישב בהפטרה ובראשון של מקץ ותחילת חנוכה

לז ג כִּי-בֶן-זִקְנִים הוּא לֹא: יש להקפיד על מקום הטפחא בתיבה הוּא¹. וְעָשָׂה לֹא: טעם נסוג אחור לעי"ן

לז ז מְאֻלְמִים: למ"ד דגושה ובשוא נע. קָמָה: מלעיל²

לז ח וַיֹּאמְרוּ: טעם נסוג אחור ליו"ד

לז יא וְאָבִיו שָׁמַר אֶת-הַדָּבָר:

לז יב עליית שני

לז יג לָכֵה וְאֶשְׁלַחְךָ אֵלֵיהֶם: טעם טפחא בתיבת לָכֵה

לז טז אֵיפָה: במלרע

לז כ אֶכְלַתְהוּ: הת"ו בשווא נח והקמץ רחב

לז כב לְהַשִּׁיבּוּ אֶל-אָבִיו:

לז כג עליית שלישי

כְּתָנְתָּו: הת"ו בקמץ קטן

לז כה לְאֶכְל-לֶחֶם: מתג בלמ"ד הראשונה³ ויש להקפיד על הפרדת המילים על אף היותן מוקפות (כן הדבר

גם אִם-מְשׁוּל לעיל)

כָּאָה: במלרע. נְכֹאֵת: אל"ף ללא תנועה, יש לקרא "נכות" (ולא נכואות)

לז לב וַיִּשְׁלַחוּ: הלמ"ד בדגש חזק והשווא הוא נע. הִכְרֵנָּא: בטעם רביע ולא בגרשיים

לז לו שֵׁר הַטְּבָחִים:

לח א עליית רביעי

לח ט נָתַן-זֶרַע: הת"ו בקמץ חטוף

לח י וַיִּרְע: הטעם ביו"ד מלעיל

לח יב וַתָּמַת בַּת-שׁוּעַ אִשְׁת־יְהוּדָה: יש להקפיד על מקום הטפחא במילה וַתָּמַת. הוּא: ברביע, אין

להשגיח בזקף שבדפוסים; וַיִּנָּחֵם יְהוָה אֵלֶיךָ שכאן במשמע של תנחומים, הח"ת בסגול ומלעיל ולא בצירי ומלרע

לח טז הִבֵּה-נָא: המילה הבה מוקפת לא במהפך

לח כג פֶּן נִהְיֶה לְבוּז: הטפחא במילה פֶּן

לח כד לְיְהוּדָה: הלמ"ד בחירק מלא ואין לבטא שווא ביו"ד

לח כה לְאִישׁ: הלמ"ד בשווא נע ולא בקמץ⁴

¹ אין לנסות "לאזן" במספר ההברות בין התיבות המוטעמות מרכא וטפחא (מאריך וטרחא)

² הקורא מלרע משנה משמעות.

³ הטעמים מועתקים כאן מתכנת כתר בר-אילן, כיון שאין מתג בלנינגרד הם נמנעו מלשים אותו, ר"מ ברויאר לשיטתו הוסיף געיות (מתגים) במקומות כמו זה.

⁴ מצביע על דרכה של תמר. לא ידעה, כביכול, במי מדובר.

לח ל וִיקְרָא שְׁמוֹ זָרַח:

לט א עליית חמישי

לט ד וַיִּשְׁרֹת: במלעיל⁵

לט ו וַיִּפֶּה מְרֵאָה:

לט ז עליית ששי

לט ט אֵינָנוּ: בשורק ולא בחולם

לט יב וַתַּחֲפֹשֶׂהוּ בְּבִגְדָיו:

הבי"ת הראשונה במילה בְּבִגְדָיו דגושה⁶ והדל"ת רפויה

לט יד הִבִּיא לָנוּ... לְצַחֵק בָּנוּ: טעם נסוג אחור לה"א ולצד"י בהתאמה

לט טז וַתִּנָּח: במלרע ודגש חזק בנו"ן מלשון לְהַנִּיחַ⁷

לט יז לְצַחֵק בִּי: טעם נסוג אחור לצד"י. בָּא-אֵלַי: התיבות מוקפות ולא כחלק מהדפוסים אשר הטעימו את התיבה הראשונה במונח

לט יט עָשָׂה לִי: טעם נסוג אחור לעי"ן

לט כג עָשָׂה ה' מְצָלִיחַ:

מ א עליית שביעי

מ חט"א: מרכא⁸ כטעם משנה בחי"ת, הטי"ת בשווא נע, אין לקרא: חטו. לְאֲדַנְיָהֶם: האל"ף מבוטאת בחטף-פתח ויוצאת מכלל "משה וכלב"

מ ג בְּמִשְׁמֵר: הבי"ת בשווא ולא בפתח, המ"ם בפתח

מ ד אַתֶּם וַיִּשְׁרֹת אַתֶּם: האל"ף, פעם בחירק ופעם בחולם, תיבה וַיִּשְׁרֹת במלעיל

מ ה וַיַּחֲלֵמוּ: החי"ת בפתח

מ ח לְאֱלֹהִים: האל"ף אינה נשמעת כלל

מ י אֲשַׁפְּלֶתִיהָ: האל"ף בפתח

מ יד יֵיטֵב לָךְ: טעם נסוג אחור ליר"ד

מ טו שְׁמוֹ: הטעם במ"ם מלרע

מ כ מפטיר

הפטרות וישב עמוס ב ו – ג ח:

⁵ כן הדבר בדומה לויברך, ויגרש, וכו'

⁶ הייתה ראויה להיות רפויה, שהרי מתקיימים שני התנאים לביטול הדגש בבגד"כפת בראש מילה: התיבה הקודמת לה מסתיימת בהברה פתוחה וכן היא מוטעמת בטעם מחבר (דרגא). כלל זה עומד בעינו אלא אם כן, האות הראשונה בתיבה השנייה מנוקדת בשווא - בְּבִגְדוּ, ולאחריה אות זהה או ממוצא זהה (בי"ת ואחריה בי"ת או פ"א, כגון: בפרעה) שאז הדגש נותר בעינו.

⁷ מלעיל עלול להישמע מפועל לנוח כמו בר' ח ד וַתִּנָּח הַתֵּבָה"

⁸ הזכרנו כמה פעמים שאע"פ שלפי הכלל במילים האלה יש מרכא בתיבת התביר, הדפוסים מלבד ברויאר וכתר בר-אילן (ודותן, לא עקבתי אם בכל מקום) מציבים געיא במקום מרכא

ב ז עַל-עַפְרָא-אָרְץ: עלול להיווצר כאן כעין נסוג אחור והטעמה על העי"ן של עפר בגלל סמיכותו לאל"ף של 'ארץ'⁹

ב ט גְּבֹהוּ: הגימ"ל בקמץ קטן והה"א בחולם. וְשָׁרְשׁוֹ: שלושת הקמצים רחבים

ב י הַעֲלִיתִי: העמדה קלה בה"א למנוע הבלעת העי"ן החטופה

ב יב הַתְּנַבְּאוּ: הבי"ת בשוא נע (לא בצירי כרגיל בהפסק)

ב יג הַמְלֵאָה: געיה בה"א הראשונה והמ"ם אחריה בשוא נע אך ללא דגש

ג ה הַיַּעֲלֶה-פָּח: געיה ביו"ד והפ"א בדגש חזק מדין דחיק

ג ו וְעַם: הו"ו בשוא והעי"ן בקמץ

ג ח שָׁאָג: האל"ף בקמץ

ראשון של מקץ:

מא א הַיָּאָר: היו"ד בשוא נח

מא ד וַיִּקַּץ פְּרָעָה: עד כאן

מא ה שני במנחת שבת

וַיִּשָּׂן: קמץ בזקף גדול, השי"ן מנוקדת בקמץ

מא ח שלישי במנחת שבת

וְהַפְּעָם: הטעם בפ"א מלעיל

מא יא וַנַּחֲלֵמָה: החי"ת בפתח ולא בשווא

מא יב וַנְּסַפֵּר-לָּו: מוטעם בקדמא-זקף¹⁰

מא יד וַיַּחֲלֹף: היו"ד בשוא נח והחי"ת בפתח

תחילת חנוכה (מנהג אשכנז שאין פותחים בברכת כוהנים).

ו כג תְּבַרְכוּ: הרי"ש בשוא נע למרות הדפוסים הרבים הנוהגים לנקד חטף פתח (ראה הערה על ה יח). אָמֹר: אל"ף בקמץ

ו כד יְבַרְכֶךָ: העמדה קלה בבי"ת ולא ברי"ש כפי שנוהגים מרבית הכוהנים בברכתם. על אף הקושי, הכ"ף הראשונה בשוא נח

ו כז וְשָׁמוּ: במלרע

ז ג וְשָׁנֵי עֶשֶׂר בָּקָר: המילה וְשָׁנֵי במונח ואינה מוקפת כפי שמופיע בחלק מהדפוסים. לְאֶחָד: הלמ"ד בשוא ולא בקמץ

ז ז אַרְבַּעַת: במלעיל

ז יג קַעֲרַת: העמדה קלה בקו"ף למנוע הבלעת העי"ן החטופה

⁹ לרוב איני דן מלעיל-מלרע במלים מוקפות. כאן טועים בהטעמת אות בחטף-פתח, שאינה ראויה להטעמה, כעין השגיאה בהטעמת אָמֹת באל"ף.

¹⁰ טעם זה מכונה מתיגה-זקף או לפי התימנים, דרבן. השאלה היא מהו מיקומה של הקדמא. על פי רוב, כולל ברויאר, מעל האות וא"ו, בתורה קדומה מסומנת היא מעל הנו"ן והערה הבאה להסביר לפרש העניין

בן לאשרי. **וישב יעקב**. במדרש (בראשית רבה פ פד א) ד"א כינוסו וכינוס בניו הצילו מיד עשו. צריך להבין פירוש של 'כינוסו' דאדם אחד מכנס את מי. ועוד במדרש שם: מה כתיב למעלה מן הענין ואלה המלכים, והכא וישב יעקב, א"ר חוניא לאחד שהיה מהלך בדרך וראה כת של כלבים ונתיירא מהם וישב לו ביניהם. ע"כ, וזה המאמר ג"כ אינו מובן.

ונראה לענ"ד דבא להורות לנו מה שכתבו בספה"ק (אור החיים דברים לביא וראה חידושי הר"ם שער עבודת ה' עמוד שסא) דאין הקב"ה שולח לאדם נסיונות אלא אם כן נותן לו כח לעמוד בהם, ואם תאמר א"כ מה זה הנסיון אם הקב"ה נותן לו כח לעמוד בהם. יש לומר ע"פ מה ששמעתי ממו"ר הגה"ק הר"ר יעקב מרדכי מבילגוריא זצ"ל עה"פ וירא את המקום מרחוק ד"המקום" זה הקב"ה, מרחוק, שבשעת הנסיון נטלו מאברהם אבינו ע"ה כל המדריגות ונעשה כאדם פשוט המרוחק מהקב"ה דלולא זאת אין שום רבותא דצדיק גמור כאברהם אבינו ע"ה יעמוד בנסיון, אבל אז בשעת הנסיון לא היו לו מדריגותיו הנפלאים אלא היה כאיש פשוט, ואעפ"כ עמד בנסיונו.

וכן הוא בכל אדם, דתמיד צריך לחזק את עצמו ביראת שמים, ולצייר לעצמו שרוצים להעבירו על דתו ח"ו ומסכים בדעתו שיעבור עליו מה, ואעפ"כ יעמוד בנסיונו ולא יעבור על שום ציווי הקב"ה בתורתנו הקדושה, ואז בשעה שיבוא אליו הנסיון, הגם שאז לא יהיה לו שום מדריגה, יחזיק מעמד בשביל שכבר נתרגל ברעיון זה והכנה זו. וזהו שאמר רבי עקיבא (ברכות מא:): כל ימי הייתי מצפה מתי יבוא לידי ואקיימנה. דבבוא הנסיון, נעשה האדם מבולבל רח"ל מנפילתו ממדריגתו, וצריך ישוב הדעת ואמונה בהשי"ת שבודאי גם כאן הקב"ה עמו, ורואה הכל, ורוצה רק שיפנה אליו, ואז יעזור לו הקב"ה תיכף שיוכל לעמוד בנסיון.

וזה כוונת "כינוסו" שכינס כל כוחותיו הרוחניים שלא יהיה לו פיזור הנפש, "וכינוס בניו" פירוש, שנתכוון להעמיד בנים עובדי ה', שזה בטיחות גדול לתפילה, כמו שאנו מבקשים "עשה למען תינוקות של בית רבן". לכן אע"פ שראה הכת כלבים וגם נתיירא מהם, אעפ"כ לא ברח, אדרבה ישב ביניהם בבטיחות גדול על הקב"ה בהאמינו שכל כחות שלהם אינו אלא מאתו יתברך, ואם הקב"ה עמו, מה לו להתירא מהם, בפרט שאינו בוטח בזכות עצמו אלא בזכות בניו שיוכלו לעסוק בתורה הקדושה ולעבוד עבודת השי"ת ובודאי יעזור לו זה שיצילו מיד עשו הרשע.

הרב גמליאל רבינוביץ נר"ו. בפרשתנו כתוב, וישב יעקב וגו'. ופרש"י (בפסוק ב' בד"ה אלה) וז"ל: ביקש יעקב לישוב בשלוח, קפץ עליו רוגזו של יוסף וכו'. עכ"ל. וקשה לי שלכאורה היה צריך לומר "קפץ עליו צער יוסף", או "מכירת יוסף", ומהו הלשון "רוגזו" של יוסף? והגאון רבי מרדכי חיים שליט"א, מח"ס "פנינים", כתב לי שלשה תירוצים, וז"ל:

א באשר הנחלים (הו"ד בליקוטים על מדרש רבה הוצאת ח. וגשל) ביאר ענין זה של "רוגזו של יוסף", שהיה בא אליו מצד רוגזו שרגז על בניו, כמ"ש ויבא יוסף את דיבתם רעה אל אביהם. או ביאורו מצד רוגז אחיו על יוסף. ע"כ. וע"פ זה מובן למה לא כתב "קפץ עליו צער מיוסף", או "מכירת יוסף", והבן.

ב בספר שלחן מלכים (פרשת וישב עמוד קל"ח) כתב וז"ל: לכאורה היה לו לומר צערו של יוסף, אלא שיש להתבונן מהו גדול כל כך נסיון דיוסף באשת פוטיפר, הלא אמרו חז"ל (סנהדרין י"ט ע"ב) תוקפו של יוסף ענותנותו של בועז¹¹, אך באמת גדל

¹¹ רש"י דבר גדול של יוסף כדבר קל וקטן עצבועו, תוקף - דבר גדול וחמור ויש לו פס, ענוה - דבר קטן לו פס, שאדם עושה לפי תומו.

מאד נסיונו, כי אחז"ל (ערכין ט"ז ע"ב) כל המספר לשה"ר מגדיל עונות כנגד ג' עבירות ע"ז גילוי עריות ושפ"ד, ומכיון שנכשל יוסף באבק לשה"ר שהביא דיבת האחים רעה אל אביהם, הלא מכשול גורר מכשול להיכשל בגילוי עריות ח"ו, ממילא הוצרך [יותר מזולתו] להתאמץ ולהרגיז יצ"ט על יצה"ר, ועשה זאת על ידי שנראית לו דמות דיוקנו של יעקב אביו, לפי זה מדויק שפיר מ"ש "רוגזו" של יוסף, כלומר מה שהוצרך יוסף להרגיז יצ"ט על יצה"ר להתגבר על הנסיון. עכ"ל.

ג בספר בן לאשרי ברכה משולשת (ח"א פרשת וישב עמוד תקמד להגאון רבי יצחק הכהן הוברמן זצ"ל, שהיה נקרא בפי כל הרב מרעננה) כתב וז"ל: יש לדקדק מה הפירוש "רוגזו", היה לו לומר "צרתו". ויש לומר על פי דברי המשנה (אבות ד', ט) כל המקיים את התורה מעוני, סופו לקיימה מעושר, ולפי זה יש לומר שחשב יעקב כל אלו הצרות שעברוהו היו נסיון עוני, וכיון שעמד בהם מגיע לו עכשיו לקיימה מעושר. זהו שאמר "וישב יעקב" עשה ישיבה כדי להרביץ בה תורה מעושר. אך ידוע דתורה וקיימה להיות מצווה ועושה, זה שייך רק לישראל, אבל בני נח אינם בגדר זה, אלא כאינו מצווה. וידוע מה שכתב המשנה למלך בספרו הבהיר פרשת דרכים, דמחלוקת יוסף והשבטים היתה בזה שהשבטים סברי שדינם כישראל לכל דבר, ויוסף סבר שעדיין דין בן נח להם, ועל זה נסב כל הרוגז ביניהם, וכיון שיעקב קיבל מאיתו הדיבה, נראה שסבר כיוסף דדינם כבני נח, ואם כן לא שייך אצלו הענין דכל המקיים את התורה מעוני, דהרי אינו מצווה ועושה, ומדייק שפיר "רוגזו של יוסף", והבן. עכ"ל.

ד הג"ר אהרן קוליק שליט"א מח"ס "מראה כהן", כתב לי לתרץ וז"ל: יש לומר דהלשון "רוגזו" נופל בשל היותו הפך המילה "שלוחה"¹². ועיין בחידושי מרן רי"ז הלוי עה"ת (פרשת וישב) שכתב, שצערו של יעקב בשל מכירת יוסף היה שונה משאר הצרות שאירעו עם האבות, שהם היו צרות של כלל ישראל, משא"כ מכירת יוסף שהייתה צערו הפרטי, ולא של כלל ישראל, דהרי אביו יצחק ובניו השבטים ידעו שיוסף חי. לפי דבריו יש אם כן משמעות נוספת ב"רוגזו של יוסף", שהיא הפך השלוחה המבטאת יותר את צערו הפרטי, משא"כ אם היה כתוב "צער יוסף", או "מכירת יוסף", ישנו הבט גם לצער של יוסף עצמו. עכ"ל

זרע שמשון. וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת דִּבְתָם רָעָה אֶל אָבִיהֶם. ואמרו חז"ל כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו, שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזולזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות, ובשלושתן לקה, על אבר מן החי וַיִּשְׁחָטוּ שְׁעִיר עִזִּים במכירתו ולא אכלוהו חי, ועל דיבה שסיפר עליהם שקורין לאחיהם עבדים, לְעֵבֶד נִמְכָּר יוֹסֵף (תהלים קה, יז). ע"כ. ואינו מובן מה עונש יש ליוסף בזה ששחטו אחיו במכירתו שער עיזים ולא אכלוהו חי, דאין זה דומה למה שנענש שהוא עצמו נמכר להיות עבד. וי"ל דהמפרשים (ספר החינוך מצוה תנד) ביארו את איסור אבר מן החי, דזה כדי שלא יתהווה בנו מדת אכזריות. ונראה דזה הטעם שיוסף סיפר לאביו שהם אוכלים אבר מן החי, משום שיוסף חשש שמא יאמר יעקב שאחי יוסף שונאים את יוסף משום שראו בו דבר עבירה שמצוה לשנאותו (עי' פסחים קיג:), וא"כ שמא ישנא אותו יעקב. משום כך הביא דיבתם רעה לפני יעקב אביו, וסיפר שאוכלים אבר מן החי לרמוז לו שהטעם שהם שונאים אותו, הוא רק משום שיש להם טבע האכזריות שנולד להם ע"י שאכלו אבר מן החי. אמנם עתה בשעת המכירה, רצו אחיו להראות לו שאדרבה הם מתנהגים במידת הרחמנות ואינם אוכלים אבר מן החי אלא שוחטים מקודם. והנה הטעם ששחטו שער עיזים היה כדי לטבול את הכתונת בדם לפי שדמו דומה לדם אדם, ולהראותו ליעקב כדי

¹² לפי המקרא לא שְׁחָטוּ וְלֹא נָחְתוּ וַיָּבֵא רֹגְזוֹ (אייב ג, כו)

שיאמר 'חַיָּה רְעָה אֶבְלָתְהוּ', ובודאי שאם יעקב סובר שיוסף הוא צדיק, לא יעלה בדעתו סברא זו, ולא יאמין שמת ע"י חיה רעה, שהרי אמרו (שבת קנא.) שאין חיה שולטת באדם אלא אם כן נדמה לה כבהמה וא"כ ודאי שאם חיה רעה אכלה אותו, הרי מוכרח שלפי מעשיו היה חייב מיתה כדין המספר לשון הרע דחייב מיתה וראוי להשליכו לכלבים (פסחים קיח.) וא"כ ע"י שחיטת השעיר נתפרסם ע"י כך שיוסף חטא וסיפר לשון הרע ונתחייב מיתה, וזה הוא העונש שהיה ליוסף ע"י שחיטת השעיר.

גם ידידנו הרב גור-אריה צור נר"ו דרש על מקרא זה. וישא משלו ויאמר. **מפרש רש"י** (ע"פ המדרש רבה) **את דבתם רעה**. כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה, היה מגיד לאביו. והם שלשה: שהיו אוכלין אבר מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים, וחשודים על העריות. ושואל השפתי חכמים: וקשה דהיאך יתכן לומר שבני יעקב יהיו חשודין על זאת, ואי חס ושלום אמת הוא למה נענש יוסף על זה. ומתרץ דודאי לא היו חשודין על זה, אלא שיוסף היה טועה בדבר, לכך נענש שהיה לו לעיין בדבר על מה שחשדן. או שהיתה ביניהם, בין יוסף ואחיו, לא רק טעות, אלא מחלוקת בהלכה לגבי ג' דברים אלו, ולכן שנאוהו, שמתרברב עליהם לפסוק כנגדם, והרי יחיד ורבים הלכה כרבים. ויבואר לקמן. ואלו הן פרטי מחלוקתם:

א. לגבי אבר מן החי: אחיו שחטו בהמה, ובעודה מפרכסת חתכו ממנה אבר וצלוהו ואכלוהו, ולפי דעתם המפרכסת נקראת שחוטה ומותרת מיד באכילה. ולפי דעתו של יוסף, המפרכסת אינה נקראת שחוטה והיא אסורה עדין באכילה עד שיפסיקו פירכוסיה, ובינתיים האוכלה כאוכל אבר מן החי. וכן בבן פקועה ראה יוסף שחיטת הפרה, ובבטנה עגל שלם ואכלוהו ללא שחיטה ששחיטת האם פוטרתו לשחיטת העובר, (אף שגדל העגל ונהיה לפר), ויוסף סבר שמשום מראית העין נקרא אבר מן החי.

ב. לגבי שחשדם יוסף על העריות, שראה אותם בשוק קונים מאשה, והם סבורים שמותר להשתמש באשה בעסקי משא ומתן (קידושין ע.). ויוסף סבר שזה אביזרייהו דגילוי עריות. ג. לגבי זלזולם בנשי יעקב שהיו כביכול מזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים. עד כאן סיכום דברי השפתי חכמים.

ועל דרך הצח, יאמר לעומקו של מקרא, ששלשת טענותיו לאחים מרומזות בפסוק: וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת-דִּבְתָּם רְעָה אֶל-אֲבִיהֶם. שכן רְעָה הן אותיות ר'ע"ה, ובמילואותן: אותיות רי"ש עי"ן ה"א.

א. רי"ש שבמלה רע"ה הן ר"ת ראה יוסף שחיטה. והוא כנגד טענת אבר מן החי. ב. עי"ן שבמלה רע"ה, כנגד עריות, והעי"ן במלה רעה תהיה כנגד מה שהעין חומדת והיינו עריות.

ג. ה"א שבמלה רע"ה היא כנגד הונאה ובמילואותה (ה"א¹³) היא נוטריקון: הונאת אחים. שזלזלו וציערו באחיהם בני בלהה וזלפה, לקראם בני השפחות, שכביכול עבדים הם. ויוסף סבר מה שהפסוק קראן כך [שפחת רחל, שפחת לאה] לגודל חיבתן שהיו שפחות ושחררו. והם שבטי י-ה לכל דבר שבקדושה.

ומובא ברש"י שבשלשתן לקה:

על אבר מן החי, וַיִּשְׁחַטוּ שְׂעִיר עִזִּים במכירתו, (ולא אכלוהו)

¹³ א"ה. מודעת זאת שמצינו כתיב ה"א, ה"ה, ה"י.

על זלזול ב"בני השפחות", לעבד נמפר יוסף, על חשד העריות. ותשא אשת אדניו וגו'. ויש לשאול, מדוע אם כן לקה, הרי חלקו בהלכה, ואין כאן הוצאת דבה. ויש לומר, שעל ידי שלקה בכולן, הראו לו מן השמים שהלכה כמותם, כי יחיד ורבים הלכה כרבים.

ועל דרך הרמז, יש לומר שג' דברים הללו, אבר מן החי, גילוי עריות, הונאת וצער האחים, הרמוזים במלה רע"ה כנ"ל, הם כנגד ג' עבירות חמורות, עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים. ע"ז כנגד אבר מן החי שזו היתה עבודת אלילים. השתמשות באשה כנגד ג"ע. ובני השפחות כנגד ש"ד שהמבזה חברו כשופך דמים. ובהיות עבירות אלו גורמות לחורבן בית ראשון ובית שני, הרי גם תיקונן רמוז בפסוק: וַיָּבֹא יוֹסֵף בֶּן יוֹסֵף אֶת-דִּבְתָּם אֶת תְּשׁוּבָתָם, רָעָה בְּדֶרֶךְ שֶׁל מַלְחָמוֹת מוֹשִׁיחַ בֶּן יוֹסֵף, אֶל-אַבְיָהֶם עַד שִׁישׁוּבוּ אֶל אֲבוֹתָם שֶׁבַשְׁמַיִם וַיָּבֹא מוֹשִׁיחַ בֶּן דוֹד וַיְבַנֶּה הַבַּיִת הַשְּׁלִישִׁי בַּב"א.

לז יד מסורת הקריאה וַיִּמְצָאֵהוּ הַצֹּדֵק בְּקֶמֶץ שֶׁלֹּא לַחֲמוּף עַל הָאוֹת הַגְּרוֹנוֹת שֶׁאֲחֵרָיו זָכוּ וַיִּשְׁלַחֻוּ שֶׁבַפְּסוּק הַקְּדוּמָה וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ, וְהֵן בְּכַף כִּשְׁהַעֲיָזוּ אֶת הַלֶּמֶד גְּרוֹנוֹת חוּץ מִמֶּנִּי מַעַט רוֹחֵה? כלומר יש נטייה שלא להסמך שווא נע או חטף לפני אות גרונית, לולא זאת היה מנוקד וימצאהו, וישלחהו, וישאלהו.

הדברים תמוהים עד למאוד! והלוא כל מתחיל בדקדוק לומד שבעתיד בניין קל יש משקל אפעול כמו אֶכְתוֹב (יכתב, תכתב); ומשקל אפעל: אֶשְׁכַּב אֶלְבֹּשׁ. כאשר מוסיפים כינוי הגוף ומאריכים את המלה הרי בהתרחק הטעם החולם הופך שווא, והפתח הופך קמץ. ולכן וַיִּשְׁלַחֻהוּ וַיִּלְבָּשֵׁם. פעלים שע"י הפועל או למ"ד הפועל (האות השנייה או השלישית) שלהם גרונית נוטים למשקל אפעל¹⁴. זה ההסבר הפשוט לניקוד הקמץ בפעלים האלה. הנימוק של הנטייה להמנע מלהסמך שווא או חטף לגרונית נראה משונה כי במקרא יש מקומות רבים של שווא לפני גרונית, למשל אומרים מִזְבְּחִי וְלֹא מִזְבְּחִי, וַאֲצַלְנוּ וַיִּשְׁחָטוּ וְלֹא וַיִּשְׁחָטוּ. וקשה להאמין שרוו"ה (ר' וולף היידנהיים) טעה בזה.

ידידנו הרב ישראל ידידיה נר"ו הפנה אותנו למקור בדברי רוו"ה שכתב כן בשם רד"ק במכלול. כן לשון הרד"ק בדברו על משקל אפעל בתחילת דף לו בדפוס ליק. וַאֲבֵאֵמָרָא בְּחֵן לֹא (הוֹשֵׁעַ ז'). וְהֵאֱלִיף יְתִירָה בֵּין הַסֵּךְ וְהַבֶּף, זָכוּ שְׁלֵמֵד הַפֶּעַל גְּרוֹנוֹת יָבֹא בְּקֶמֶץ שֶׁלֹּא לַחֲמוּף עַל הָאוֹת הַגְּרוֹנוֹת, יִשְׁמַעֲנִי אֶלְקִי (מִיכַס ז'). וַיִּתְקַעַה בְּבִטְנִי (זוֹפַטִּים ג'). וַיִּמְצָאֵהוּ אִישׁ (נְלֹאֵף ל'ז'). וַיִּמְצָאֵהוּ בַּלֶּךְ ה' (ש' ז'). וַיִּמְצָאֵהוּ מִשְׁקַל כֶּבֶד זָהָב (ז'ס א' כ'). וַיִּשְׁלַחֻהוּ ה' בְּדֶרֶךְ (ש' א' ז'). וַאֲשְׁלַחֻהוּ אֶל פְּרַעֲהַ (שְׁמוֹת ג'). מִה יִקְרָה לְבָךְ. (לִוְיֹן ט'ז'). וַיִּשְׁתַּחֲוֶה מֵאֵהֶל (פִּלִּים ל'ג'). אִם אֲשַׁכַּחֲךָ יְרוּשָׁלַיִם (ש' קל"ז). וַיִּשְׁנָאֵהוּ אֲמֵנוּן (ש' ז' ג'). וַיִּקְדַּחֵהוּ וַיִּשְׁלִיכוּ אוֹתוֹ (דָּלָשִׁים ל'ז'). וְהַזְבָּחִים לָהֶם לֹאֲכֹל (יִחְזַקְיָהוּ י'ז'). וְבֹא עִם הַבָּנוּי שֶׁהַעֲיָן שֶׁלָּהֶם גְּרוֹנוֹת

בהמשך הוא אומר או יהי כל אלה קמצים מפני שהם מגודת אפעל. יפעל בפתח לפיכך יעמדו עם הבגיים כמו שהם מרם הבגיים אלא שהם קמצים מפני [א] נח השוכן כמו שזכרנו בצווי, ואשר אחר הקמץ שווא הוא קמץ מפני שהוא כלעיל, כי כן מצאנו מהם גם בלא אות גרונית איבבה אלבשנה (ש"ז כ'). צדק לבשתי וילבשני (לִוְיֹן

¹⁴ שמעתי שלפעלים עומדים יש יותר נטייה למשקל אפעל, ולגרוניות גם ביוצאים.

ד"ר) - יִלְבָּשׁם הַבָּחַן (שְׁמוֹת ד'ח). וְאִישׁ אֶחָד יִשְׁכְּבֶנָה (דְּבָרִים ד'ח). מִן הָרֶבֶקֶת הָרְעִיָה (רִשׁוֹת י"ג). לֹא יִרְשָׁךְ זֶה (שִׁס' ט"ו). וְאִשְׁרָךְ שִׁיחַ הָרִי שֶׁרָד"ק אֹמֵר שִׁישׁ מִשְׁקֵל אֶפְעֵל, וְיֵשׁ לְתִלּוֹת בֹּזֵה. מִכֵּל מִקּוּם נִתָּן גַּם אֶת הַטַּעַם שֶׁל הַמִּנְעוֹת מִשׁוּא לִפְנֵי גְרוּנִית. עֵדִיין תְּמוּהָ לְמָה רוּו"ה נִזְקֵק לְטַעַם זֶה.

דפי פרשת השבוע של בר-אילן וישב פג

על ההצלחה

אלישי בן-יצחק עורך דין ומגשר, מרצה במרכז האקדמי 'שערי מדע ומשפט'.

פרשתנו מתארת את קורות יוסף במצרים, אליה הגיע בעקבות מכירתו לאורחת סוחרים ישמעאלים ובהמשך למדיינים. אם נלך בעקבות רש"י לז:כח, הרי שיוסף "נמכר פעמים הרבה", עד בואו למצרים. את צעדיו הראשונים במצרים התחיל יוסף מהדייטת האחרונה; הוא נמכר לעבד. עבד הוא אדם נטול אישיות עצמאית, נטול חירות, אין לו כלום לעצמו, והוא מסור כל כולו לאדונו. תחילתו של יוסף במעמד הגבוה של בן זקונים אהוב (בר לז:א), בן מועדף שאביו עושה לו 'כתנות פסים' (שם), אך כאמור הפך להיות עבד, מושפל וחסר אישיות. בבית אדונו במצרים, אצל פוטיפר סריס המלך, הוא הסתבך בעלילת שווא, והושלך אל בית הסוהר (לט:ב).

התבוננות בפסוקים המתארים את תלואותיו של יוסף במצרים בתקופת השפל של חייו, בהיותו עבד ואסיר, מעוררת תמיהה על ביטוי ייחודי לו הנשנה שלוש פעמים בשלוש תחנות במצרים. הכוונה היא לייחוס מושג ה'הצלחה' ליוסף. בבית פוטיפר אנו מוצאים: "וַיְהִי יוֹסֵף וַיִּחַדֵּם יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מְצָלִיחַ וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרַיִם (לט:ב)". בהמשך אנו קוראים שהצלחתו אינה הצלחה סובייקטיבית, אלא יש לה גילויים חיצוניים, וכך כתוב: "וַיִּרְא אֲדֹנָיו כִּי יוֹסֵף וְכָל אֲשֶׁר הוּא עֹשֶׂה וַיִּמְצָא חֵסֶד וַיִּבְרָךְ אֱלֹהֵי מִצְרָיִם וַיֹּאמֶר הוּא עֹשֶׂה וַיִּמְצָא חֵסֶד".

המילה 'מצליח' המתארת אדם כ'איש מצליח' מופיעה פעם אחת במקרא בהקשר של יוסף, כאן בפרשתנו. הכמיהה להצלחה אינה מיוחדת ליוסף, וניתן למצוא אותה בתפילה לאל שיצליח את מעשינו. כך למשל, בתפילתו של עבד אברהם, כאשר הוא מגיע לבאר ומבקש: "וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבְרָהָם אִם יִשְׁפָּךְ נָא מְצָלִיחַ דְּרַבִּי אֲשֶׁר אֲנִי הַלֵּךְ עִלְיָהּ (בראשית כד, מב) אִם יִשְׁפָּךְ נָא מְצָלִיחַ דְּרַבִּי אֲשֶׁר אֲנִי הַלֵּךְ עִלְיָהּ" (בר' כד:מב). כמו כן, בזעקת האדם בספר תהלים: "אֲנָא יְיָ הַצְּלִיחָה נָא" (קרח:כה), ובדומה לכך בתפילתו של נחמיה: "אֲנָא אֲדֹנָי תְּהִי נָא אֲזַנְךָ קְשׁוּבָה אֶל תְּפִלַּת עַבְדְּךָ וְאֶל-תְּפִלַּת עַבְדֶּיךָ הַחֹפְצִים לִירְאָה אֶת שְׁמֶךָ וְהַצְּלִיחָה-נָא לְעַבְדְּךָ הַיּוֹם (עזרא ונחמיה א:יא). בעולם הפוסט מודרני נוהגים למדוד 'הצלחה' באמצעות מדדים; כמה הספקת, מה עשית, להיכן הגעת, כמה יש לך, וכדומה. וכאן עולה השאלה מהי 'הצלחה'? מה נחשב להצלחה? להלן נדון במספר גישות ביחס למושג "הצלחה".

הצלחה קשורה לברכה שיש לאדם

אחד המובנים הראשוניים של הצלחה קשור לברכה שיש לאדם במעשה ידיו; היכולת של האדם לראות ברכה בעמלו. כך למשל מסביר הרב שמשון [בר'] רפאל הירש (הרש"ר הירש בפירושו לתהלים קיח:כה) את המושג 'הצלחה': "הצלחה היא הברכה בלי מצרים בכל מעשה". בדרך דומה מסביר הרד"ק בפירושו לבר' לט:ב את פשר הצלחתו של יוסף בבית אדונו: "כל מה שהיה שולח ידו בעסק אדונו היתה בו הצלחה".

הצלחה קשורה לילדים

ר' יוסף קמחי קושר את הצלחה למספר צאצאיו של האדם: "זה מדרך הצלחה לאדם בנים יותר מבנות".¹⁵ הרד"ק הלך בעקבות אביו, ובפירושו לספר שופטים כתב על השופט אבצן מבית לחם:

"וַיְהִי לוֹ שְׁלֹשִׁים בָּנִים וְשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת שֶׁלַח חֲחוּצָה וְשְׁלֹשִׁים בָּנוֹת הֵבִיא לְבָנָיו מִן חֲחוּץ (שופטים יב, ט), ולפי דרך הפשט סיפר הכתוב נשואי בניו ובנותיו לספר ההצלחה הגדולה שהיתה לו

הפירוש הקצר לאיוב א:ב.

בבנים ובבנות, כי כולם השיאם בחייו. ובאמת היו בו דברים טובים אשר בשכרם הגיע לזאת ההצלחה ולמעלה גדולה להיותו שופט ישראל¹⁶. הרד"ק מודד, אם כן, את ההצלחה לא רק במספר הילדים, אלא גם בהצלחת אדם לחתן את ילדיו.

הדרך אל ההצלחה עוברת דרך ההיגיון

ר' יהודה הלוי (ריה"ל כחרי, מאמר ד, פסקה יט), מגדולי הפילוסופים של ימי הביניים לפני כאלף שנה, מניח שההצלחה קשורה עם השכל וההיגיון, וכך הוא קובע:

תְּכַלִּית הַהֲצֻלָּחָה לְאָדָם אֵינָנָה כִּי אִם הַמִּדְעָ הָעֵיוֹנִי, וְהַגַּעַת הַנִּמְצָאוֹת מְשֻׁכְּלוֹת בְּשִׁכְלָ בְּלֶחַ, וְיָשׁוּב שִׁכְלָ בְּפִעֵל, וְאַחַר כֵּן שִׁכְלָ נֶאֱצָל קָרוֹב לְשִׁכְלָ הַפּוֹעֵל, וְלֹא יִירָא הַכְּלִיּוֹן. כֵּךְ אֲנוּ מוֹצְאִים גַּם אֲצֵל ר' לוי בן גרשום (הרלב"ג מלחמות ה', הקדמה. וראו עוד בהמשך בפרק א), פילוסוף, רופא ופרשן המקרא לפני כ-800 שנה, שמשמיענו:

ההצלחה האנושית תשלם כשידע האדם דבר מהדברים הנמצאים כפי מה שאפשר, והיא תהיה יותר בהשגת הדברים היותר נכבדים ממה שתהיה בהשגת הדברים אשר הם למטה מהם במעלה וכבוד.

ניתן למצוא מובנים נוספים רבים למושג "הצלחה". כך למשל, ר' יוסף אלבו ספר העיקרים. חלק א, פרק כא מייחס את ההצלחה אל "האמונה בשם יתברך ובתורתו המביאה את האדם אל ההצלחה, והמהר"ל גבורות ה', ו. קושר את ההצלחה אל התורה, ובלשונו: "שהתורה מביאה את האדם אל ההצלחה".

נראה יותר מכול, שההצלחה אינה תלויה במה שיש לו לאדם, אלא במה שמקופל בתוך האדם. שכן יוסף, האיש היחיד במקרא שעליו הכתוב מעיד שהוא "איש מצליח", הוא האדם עם חומריות פחותה ביותר ועם חופש מוגבל ביותר; הוא עבד והוא אסיר. מכאן שהחפץ ב'הצלחה' צריך למצוא אותה בעצמו, כשהיא מנותקת מהיש החומרי ותלויה ברוח ובה בלבד.

ע"כ מדברי אלישע בן יצחק.

בגליון 'הפוחת בכל יום' יט בכסלו פג הופיע מאמר מהרב ד"ר עוז מרטין נר"י על ההצלחה מספרו 'רגעים של כוח'.

אביא כאן קטעים מסוף המאמר.

מילון מונחים:

הצלחה – תחושת עוצמה של יחיד או של קבוצה שהגיעו למטרה שהוגדרה מראש. תחושה זו מגיעה לעתים מתוך האדם או הקבוצה עצמה, ולעתים מהסביבה הערה להישג.

ערך עצמי – הכרה מודעת ולא מודעת לקיומו של כוח פנימי.

משהו לקחת לדרך:

עוד דרך טובה להפריד בין ההצלחה לבין הערך העצמי, היא להפסיק לראות בה מקור גאווה, ולהתחיל לקוות לה ביתר ענווה. במקום להגדיר: "ההצלחה שלי תהיה כשאהיה המומחה הגדול ביותר",

עדיף להגדיר: "ההצלחה שלי תהיה כשאשתמש ביכולות שניתנו לי בצורה הטובה ביותר."

משפט:

מצליחן הוא אדם שסופר גם הצלחות חלקיות.

ע"כ עוז מרטין נר"י כדאי כמובן לקרוא את המאמר בשלמותו.

הפטרת וישב

הרב גור-אריה צור נר"י. **בְּהָ אָמַר ה' עַל-שְׁלֹשָׁה פְּשָׁעֵי יִשְׂרָאֵל וְעַל-אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ עַל-מִכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק וְאֶבְיוֹן בְּעִבּוֹר נְעָלִים.**

¹⁶ א"ה. לפי חז"ל כולם מתו בחייו והצלחתו היא בנישואיו עם רות (לפי חז"ל שאבצן הוא בועז), ומלכות בית דויד מנישואיו אלה.

ליכא מילתא דלא רמיזי באורייתא.

הנה כי כן ירמזון פסוקי ההפטרה על מה יצא הקצף מלפני בורא עולם, להשאירו ליוסף עוד שנתיים ימים בבית האסורים. וכמו שאמר הנביא עמוס בהפטרת פרשתנו: על-שְׁלֶשָׁה... וְעַל-אַרְבָּעָה.

הראשון, על אשר אמר כִּי אִם-זָכַרְתָּנִי אֲתָּהּ. וכי מה יש לצדיק כיוסף לומר אֲתָּהּ, ועל ידי זה להיות עם הרשע במוחו ובלבו. שלא היה צריך לומר אֲתָּהּ.

השני, שאמר כִּי אִם-זָכַרְתָּנִי אֲתָּהּ. והרי כאשר ייטב לו הרי זה תשלום טוב של הרשע בעוה"ז אל פניו להאבידו לעוה"ב. ומה יש לו ליוסף בתשלום הטוב של הרשע. השלישי, שאמר וְעָשִׂיתָ-נָא עִמָּדִי חֶסֶד. והרי וְחֶסֶד לְאֲמִים חֲטָאָת (משלי יד, לד). ומה לו ולחטאת עמו.

ונוסף עליו הרביעי, שאמר כִּי אִם-זָכַרְתָּנִי וְהִזְכַּרְתָּנִי אֶל-פְּרִעָה שֶׁהִיא לוֹ לְדַעַת כִּי בִיּוֹדֵי הַקִּבְיָה לְהַזְכִּיר. לכן נאמר על שְׁלֶשָׁה, וְעַל אַרְבָּעָה לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ.

ועל דרך הצח, ולעומקו של מקרא יאמר: מאי לֹא אֲשִׁיבֶנּוּ, אל תקרי בתוקף אלא בתמיה. לא אשיבנו? והרי זו עצה עמוקה לזמן המדויק של הגלות והגאולה, ועוד שהכתוב מעיד על-מִכְרָם בְּכֶסֶף צְדִיק, לכן השב אשיבנו אותו ואת כל בית אביו להריצו מן הבור לעת בוא הגאולה, להיות משיח בן יוסף ולקרב קץ הגאולה עם משיח בן דוד ולהושיבו על כנו, ולהשיבו אל אלקיו ואל אדמתו, ולקיים וכפר אדמתו עמו (דברים לב מג) **בב"א**.

פִּן לְחֶסֶד וְיִחְסֶם-עוֹד

אנא שלחו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם):

<http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה

<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר דרשו <http://www.dirshu.co.il/?p=140390>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באתר גליונות <https://gilyonot.jewishoffice.co.il>

אם אתה מתעניין

בהגטים הלשוניים של התורה

(לשון המקרא, המשנה, התלמוד וכו')

אתה מוזמן להרשם (בחנם)

לקבלת דוא"ל בעניינים לשוניים

בכתובת: info@maanelashon.org

© בוא להחכים את עצמך ואת שאר המכתובים ©